

Gå så med glæde til dit arbejde – socialitet og sakramentalitet i Martin Luthers kaldslære

AF EVA KRAUSE JØRGENSEN

SLAGMARK #76
SIDER: 61-74

Når man de seneste årtier har undersøgt forskellige befolkningers forhold til deres arbejde, placeres danskere ofte i Europas absolutte top, når det kommer til i hvor høj grad man forbinder sin selvidentitet med sit arbejde, til vigtigheden man tilskriver det at have et arbejde overhovedet og hvor stor en iver man går på arbejde med (f.eks. Bræmer, 2013; Rasmussen, 2017). Arbejde er med andre ord noget af det, der betyder allermost for danskeres identitet på højde med familieforhold og nationalitet. Selv på gravstenen kan man jævnligt finde angivelser af den (oftest mandlige) afdødes profession, selvom han, formodes det, ikke længere er at finde på lønningslisten. Hvordan har arbejde fået en så høj agtelse i nutidens samfund? Jeg vil i denne artikel betragte et af de væsentligste idéhistoriske ophav til denne agtelse, nemlig Martin Luthers (1483-1546) formulering af arbejde som kald. I et idéhistorisk perspektiv repræsenterer Luthers såkaldte kaldslære, med hans sammensmeltning af det religiøse kald og det mondæne arbejde, et indflydelsesrigt begrebsligt nybrud. Dette vigtige led i arbejdets idéhistorie fik med Reformationen konsekvenser ikke blot for opfattelsen af den kristnes liv i verden, men også for den generelle forståelse af arbejdets formål og værdi. I det følgende belyser jeg Luthers forståelse af arbejde som kald og kontekstualiserer den både i forhold til hans overordnede teologiske projekt og hans forståelse af samfund og økonomi.

Både Martin Luther og Reformationen behandles ofte enten ud fra et teologisk og kirkehistorisk perspektiv som begyndelsen på en ny teologisk tidsalder, der med betoningen af det personlige gudsforhold markerede en 'vending mod subjektet' eller i et magthistorisk og storpolitisk perspektiv som en interessekonflikt mellem fyrste- og pavemagt, der blev et skridt på vejen mod etableringen af den enevældige territorialstat. Som et tredje perspektiv kan man imidlertid også tolke Reformationen i et socialt perspektiv, som en transformation af forståelsen af det nære samfunds formål, praksisser og fordringer samt af mellemmenneskelige sociale forestillinger og relationer (f.eks. Gorski, 2003; Taylor, 2007). Dette perspektiv betoner altså Reformationens samfundsskabende effekt. Når jeg i denne artikel behandler Luthers forståelse af arbejde, som det kommer til udtryk i hans kaldslære, er det især med baggrund i dette socialt orienterede perspektiv. I det menneskelige arbejde forstået som et kald sammenknyttes både Luthers forståelse af (hvad vi i dag ville kalde) menneskelige samfund og socialitet, den enkelte kristnes forpligtelser i verden samt Luthers teologiske syn på forholdet mellem det verdslige og det hellige.

I forskningen har der været udbredt konsensus om, at Reformationen igangsatte et grundlæggende skifte i opfattelsen af forholdet mellem det verdslige og det hellige. Der har dog ikke været enighed om, hvad dette skifte indebar. I forhold til denne artikels ærinde, er især to hovedtolkninger værd at fremhæve. Siden Max Weber har man, særligt indenfor sociologien, set et slægtskab mellem reformationen og skabelsen af moderne kapitalisme (jf. Henaff, 2003, s. 299-300). Dette har affødt en tradition for at anskue Reformationen, særligt med udgangspunkt i Calvinismen, som startskuddet til en adskillelse (sekularisering) mellem det verdslige og det hellige, hvilket medførte en 'af-fortryllelse' af verden, skabelsen af en ny individualitet samt en anti-sakramental og asketisk kristen religiøsitet (f.eks. Cavanaugh, 2001; Taylor, 2007). I de seneste år har der dog været en stigende tendens til at afvise sådanne metafysiske dualismer (mellem hellig/sekulær, åndelig/mondæn, etc.) og i stedet fremhæve særligt den lutherske Reformations *sammenknytning* af det verdslige og hellige. Fremfor at udelukke det hellige, tolker denne position det som indlejret i det verdslige liv; i de daglige, fællesmenneskelige erfaringer. Den amerikanske teolog Ronald Thiemann har betegnet denne bekræftelse eller helliggørelse af det verdslige liv som *sakramental realisme* (Thiemann, 2014, s. 2-3, 30-31). Med gudsforholdet som rammen for alle kristne handlinger, kunne og skulle ens tro altså udlevs i det daglige liv. Luthers forståelse af arbejde kan netop anses som et eksempel på en sådan sakramental realisme.

LUTHERS TÆNKNING I KONTEKST

Luther var en særdeles kompleks tænker. For at forstå hans kaldslære, kan det være nyttigt med nogle korte, men langt fra udtømmende, betragtninger over hans idéhistoriske kontekst og teologiske projekt. Idéhistorisk såvel som kirkehistorisk betragtes Luther som en medstifter af en ny teologisk tidsalder. Selvom Luthers teologi på mange måder var traditionsbrydende, så bør hans idéhistoriske ophav imidlertid ikke underkendes. Luther levede, tænkte og skrev sig ind i en senmiddelalderlig kontekst. Gennem sine studier ved universitetet i Wittenberg og klosteret i Erfurt var han således påvirket og formet af en lang række af tidens tankestrømme, herunder skolastikken, renæssancehumanismen, mystikken, såkaldt monastisk teologi og fromhedsteologi samt samtidige bevægelser mod at 'folkeliggøre' den latinske, akademiske teologi (Dieter, 2014, s. 31).

En af de største historiske begivenheder, der var med til at præge den senmiddelalderlige tænkning forud for Luther, var Den sorte død (1347-1351), der slog en tredjedel af Europas befolkning ihjel og dermed fik enorme økonomiske og sociale konsekvenser for Europas magthavere og befolkninger. Ligesom jordskælvet i Lisabon (1755) skulle gøre det 400 år senere vakte denne skelsættende begivenhed et behov for politisk og filosofisk nytænkning (Oberman, 2003, s. 5-6). Den herskende *via antiqua* og Thomas Aquinas' (1225-1274) aristoteliske teologi, hvori kosmos blev betragtet som en formåls- og kausalitetsbestemt 'sublim orden' ledet af Guds forsyn, var svær at få til at harmonere med den følelse af meningstab, som pesten medførte. Som modreaktion fremhævede nominalistiske tænkere i den såkaldte *via moderna* verden som grundlæggende arbitrær, kaotisk og uforståelig.

Ved universitetet i Wittenberg var Luther uddannet i, men kritiserede også, nominalismen og *via moderna*. Gennem sine studier blev han inspireret af nominalistiske tænkere som William af Ockham (1285-1349), Gregor fra Rimini (1300-1358), Pierre d'Ailly (1351-1420) og især Gabriel Biel (1410-1495). Den yderst komplekse universaliestride, eller *der Wegestreit*, som disse indgik i, var ikke alene en epistemologisk strid om universalierne (altså striden om forholdet mellem almenbegrebet og den enkelte ting), men også en strid om forholdet mellem filosofi og teologi. Ifølge *via antiqua* anså man således filosofien og teologien som tæt forbundet, mens man i *via moderna* argumenterede for en fundamental væsensforskel mellem filosofisk og teologisk erkendelse (Dieter, 2014, s. 32). Hvor thomismen og den aristo-

teliske filosofi grundlæggende så mennesket i stand til at erkende verden med brug af dets sansning og fornuft, så afviste bl.a. Luther, at en sådan erkendelse skulle være særlig tilgængelig for den menneskelige fornuft. Grundlæggende repræsenterede den aristoteliske ophøjelse af fornuften et arrogant og syndigt verdenssyn samt en selvbedragerisk trang til beherske verden (Vind, 1996, s. 45). I opposition til dette kan man sige, at Luther ønskede at sætte troen i fornuftens sted.

I Middelalderens stændersamfund var befolkningen funktionelt opdelt i henholdsvis dem der bedte (kirken), dem der regerede/beskyttede (fyrster/adel), og dem der arbejdede (bønder/borgere). Alle mennesker var født ind i en stand og fik herigennem de rettigheder og pligter, der tilhørte dem. Samfundet hvilede på denne måde på et princip om ”harmonien gennem ulighed” (Schilling, 2014, s. 488). Ud fra dette udviklede Luther en trestandslære, hvor han grundlæggende accepterede dette samfundssyn dog med den betydelige modificering, at det ikke skulle være gennem kirkens institutioner den kristne opnåede frelse, men gennem troen (*sola fide*) på Kristus, Guds ord og det kristne liv i verden. For Luther bestod de tre stænder, eller livsformer om man vil, af *ecclesia*, *oeconomia* og *politia*. Disse stænder betegnede tre måder en person stod i relation til verden på, nemlig henholdsvis til Gud, til andre mennesker (hushold/ægtestand) og til den verdslige øvrighed (Bayer, 2008, s. 122-123; jf. Stenbæk, 1990, s. 81). Hermed afviste han Kirkens særstilling i den kristne frelse (f.eks. i form af den katolske messe) og nødvendigheden af institutioner som klostervæsenet, mens han opvurderede menigheden og familien som samfundsbærende institutioner (Schilling, 2014, s. 488). Det centrale element i alt dette blev nadveren, der sammen med dåben, skulle være det (eneste gyldige) sakramente, hvori den kristne etablerede ”fællesskabet med Kristus og alle hans hellige” (Kyndal, 1984, s. 18). Dette kan virke fjernt for den moderne læser, men for Luther og hans samtidige var nadveren selve grundstenen for samfundets konstitution og sammenhængskraft. Af samme grund blev forståelsen af nadveren også et af de største politiske stridspunkter i Reformationen.

Det er klart, at Luthers teologi er et enormt komplekst emne for ikke at tale om forskningsfelt, som det ligger uden for denne artikels ærinde at lave en nøje redegørelse for. Det vigtigste at hæfte sig ved i nærværende sammenhæng er, at Luther placerede den enkelte kristnes tro og gudsforhold som det centrale element i sin teologi. Dette var fra hans side et forsøg på at komme bagom den aristoteliske filosofi og rekonstruere en mere oprindelig kristendom og kirke, som den havde været

tiltænkt i Det Nye Testamente. Med dette afviste han betydningen af den synlige kirke (altså den fysiske, institutionaliserede katolske kirke) til fordel for, hvad han betegnede som den sande kirke, som bestod af det åndelige, kristne trosfællesskab eller menighed (*congregatio fidelium*) (f.eks. Luther, 1528-30/1963, s. 174-175). Præster skulle ikke længere opfattes som særlige hellige, ophævede skikkelser med personlig adgang til Gud eller udøvere af 'hvid magi'. I den sande kirke var alle i den kristne menighed potentielt præster (doktrinen om det almene præstedømme) uafhængigt af deres sociale status i øvrigt (Skinner, 1978, s. 10-11). Udøvelsen af troen skulle ikke længere begrænses af kirkens mure og ritualer, men fortsættes ud i den kristnes daglige gøremål i verden (Thiemann, 2014, s. 37). Dette syn på tro, menneske og verden afspejlede sig også i Luthers forståelse af arbejde.

LUTHERS KRISTNE ØKONOMI

Når man i dag taler om arbejde, indsættes begrebet ofte i en økonomisk ramme kredsende om *lønarbejde* og arbejdsmarked. Selvom Luthers kaldslære havde et teologisk og religiøst udgangspunkt og anlæggende, så hverken kunne eller ville han undgå at beskæftige sig med samtidens økonomiske forhold. Hans kaldslære var med andre ord en sociaetik, der også knyttede an til den enkeltes økonomiske handlinger i verden.

Set i et større historisk perspektiv befandt Luther sig i begyndelsen af en århundreder lang transformation af Vesteuropa fra et feudalt landbrugssamfund til et kapitalistisk industrisamfund. Fra og med den europæiske kolonialisering af de amerikanske kontinenter, der påbegyndtes i 1492, og Vasco da Gamas (1469–1524) opdagelse af søvejen til Indien i 1498 oplevede verdenshandlen i denne periode et enormt opsving. Dertil satte en øget import af ædelmetaller samt forbedret minedrift gang i cirkulationen af guld og sølv, hvilket tilsammen skabte grundlaget for den såkaldte europæiske prisrevolution (1525–1618). Prisrevolutionen satte muligvis gang i cirkulationen, men den kunne ikke følge med samtidens befolkningstilvækst, hvorfor tiden omkring 1530'erne reelt set var en krisetid præget af fødevaremangel og dyrtid (Schilling, 2014, s. 479-480). Alt dette var med til at øge de allerede igangværende magtpolitiske spændinger mellem Europas fyrster og den katolske kirke. En af hovedårsagerne til Luthers omfattende succes var uden tvivl hans evne til at levere hurtige, sammenhængende og tilpasningsdygtige svar på

samtidens politiske, sociale og økonomiske problematikker (jf. E. M. Wood, 2012, s. 73).

Luthers 'økonomiske' tænkning var, meget tidstypisk, langt fra systematisk. Generelt, og ligeledes typisk for sin samtid, var mange af Luthers skrifter lejligheds-skrifter, hvori han kombinerede samtidige politiske såvel som hverdagsagtige observationer med eksegetiske bibellæsninger (Reith, 2014, s. 386; jf. D. Wood, 2002, s. 5-8). Luther levede som nævnt i et senmiddelalderligt, feudalt og før-kapitalistisk samfund. I lyset af de grydende strukturelle forandringer, Luther og hans samtid var vidne til, fik også Luther en begyndende forståelse for, at økonomi og marked kunne udfolde sig udenfor enkeltindividets kontrol, efter en egen logik så at sige, hvilket ifølge Luther måtte fordr et særligt ansvar hos den enkelte kristne såvel som den verdslige øvrighed (Peukert, 2010, s. 16). Selvom Luther aldrig skrev nogen decideret økonomisk teori, så udfoldede hans 'økonomiske' skrifter sig alle på baggrund af samme grundantagelse, nemlig at økonomiske handlinger ligesom alle andre aspekter af samfundslivet var uadskilleligt fra troen og Guds styrelse i verden. Alle økonomiske handlinger, en kristen udfører, skulle med andre ord vurderes i en trosmæssig ramme (Reith, 2014, s. 387).

Når det kom til vurderingen af økonomiske handlinger, lagde Luther især vægt på det syvende bud (*du må ikke stjæle*) og næstekærlighedsbuddet. Økonomiske handlinger, såsom handel, skulle ske med henblik på at afhjælpe næstens behov og nød. Af denne grund gik Luther skarpt i rette med alt, hvad der kunne tolkes som økonomisk svindel og udnyttelse af næsten, såsom ågerrenter og 'interesseskatter' (*Zinskauf*), grådighed, svindel, manipulation (f.eks. med varer, mål og vægt) og at forlange overpris f.eks. ved dyrtid (Reith, 2014, s. 393-394). Det var denne 'ukristelige og syndige' adfærd, der for Luther måtte være hovedårsagen til økonomiske krisetider. Dette var ikke som sådan en original position, men lå i forlængelse af en længere kristen tradition, aktualiseret under den tidlige Norditalienske handelskapitalisme, der siden Augustin havde kritiseret ågerrenter og økonomisk spekulation som noget ukristeligt, skadeligt og ondt.

Det var dog ikke kun udnyttelse mellem individer, Luther kritiserede. Han kunne som så mange andre i sin samtid observere at økonomien i stigende grad blev afgjort af udefrakommende faktorer som følge af udviklingen i verdenshandlen. I sin *Afhandling om handel og ågerrente* (1524) slog han f.eks. hårdt ned på handelskompanier og monopoldannelser. Luther, der ingenlunde var fortaler for en 'liberali-

sering' af økonomien, argumenterede her for at den verdslige øvrighed aktivt måtte regulere priserne på markederne således, at de var retfærdige og den almindelige borger kunne handle uden unødigt at gældsætte sig (Luther, 1524/1962b, s. 249-250). I dette argument lå dog også et forsøg på at adskille reguleringen af økonomien fra Kirkens indflydelsessfære. I det hele taget anså Luther økonomiske reformer som en central og nødvendig del af reformationen (Schilling, 2014, s. 482).

LUTHERS BEGREB OM ARBEJDE

Luther befandt sig altså i en historisk brydningstid, der ansporede til teologisk såvel som økonomisk og politisk nytænkning. Forsimplet kan man sige, at man hidtil i Middelalderen havde anset menneskets fysiske, mondæne arbejde (*vita activa*) som noget, der var grundlæggende adskilt fra dets spirituelle eller åndelige tilværelse (*vita contemplativa*). Man skal selvfølgelig være varsom med at tolke denne adskillelse ud fra en moderne, sekulariseret forestilling om det verdslige og hellige som adskilte sfærer. I Middelalderen opererede man ikke med en sådan kategorisering, idet alt, også ens mondæne tilværelse, var et udtryk for Guds vilje. Religion og religiøsitet var et allestedsnærværende menneskeligt vilkår. Ikke desto mindre anså man i forlængelse af den aristoteliske filosofi arbejde som noget fysisk og kropsligt, som en nødvendighed knyttet til det timelige, jordiske liv uafhængigt af det åndelige og evige, hellige liv – man opnåede med andre ord ikke frelse gennem hårdt fysisk arbejde (Frey, 2008, s. 47; Conze, 1972/2004a, s. 162).

Med Reformationen påbegyndtes der et skifte i denne opfattelse af arbejde. Begrebshistorisk er det sjældent, at man kan spore et gennemgribende sprogligt skifte til et så præcist et tidspunkt, som det er tilfældet med Luthers formulering af arbejde som et kald. Dette skifte skete helt specifikt med Luthers oversættelse og udgivelse af *Det Nye Testamente* på tysk i 1522 (se Luther, 1522/1931). Her oversatte Luther apostlen Paulus' (10-64/67 e.v.t.) begreb *κλήσις* (*klēsis* – kald eller hidkaldelse) til det tyske *Ruf*, *Beruf* eller *Berufung* (hvilket på dansk oversættes til kald). Ligeledes oversatte han begreber som *ἔργον* (*ergon* – arbejde) og *Πόνος* (*ponos* – hårdt arbejde, møje eller slid) til *Beruf* (Frey, 2008, s. 35-36, 43-44; Gonze, 1972/2004b, s. 493). Luther grundede især sin fortolkning af arbejde som kald på *Paulus' Første Brev til Korinterne*, hvori det med en luthersk oversættelse bl.a. lyder, at ”enhver skal leve sådan, som Herren har tildelt ham, som Gud har kaldet ham” (1. Kor, 7,17)¹ og

”enhver skal blive i det kald, som han blev kaldet i” (1. Kor, 7,20). Luther var ikke den første til at oversætte biblen (eller dele heraf) til et europæisk folkesprog, men netop hans version blev hurtigt en bestseller og oversættelsens implicite fortolkninger fik derigennem stor indflydelse. Gennem Luther blev *Beruf* i betydningen profession (*vocatio*), indre kald (*innerer Ruf*), stand og arbejde endeligt, entydigt begrebsliggjort (Conze, 1972/2004b, s. 490).

Der ligger altså i selve ordet kald en religiøs fordring, nemlig en opgave stillet, eller kaldet, af Gud. I sig selv var kaldstanken ikke ny, men den havde hidtil inden for den jødisk-kristne tradition været snævert forbundet med munkelivet. Som Weber bemærker, havde hverken den katolske kirke eller antikken haft et tilsvarende begreb, der på samme måde beskrev arbejde i betydningen af en kaldet livsstilling eller et afgrænset arbejdsfelt i en almen, verdslig forstand. Det almindelige menneske i middelalderen var nok indskrevet i en stand og havde derigennem særlige forpligtelser i samfundet, men man talte endnu ikke om en forbindelse mellem kald og arbejde (Weber, 2014, s. 48-49). Nybruddet hos Luther bestod netop i at indskrive det religiøse kald i en ny betydningshorisont, ved at bruge det i en verdslig sammenhæng om arbejde. I denne fortolkning lå desuden et opgør med munkelivet, som Luther kritiserede for dets asketiske verdensfjernhed (Bayer, 2008, s. 140-141). Luther skabte således en forbindelse mellem det guddommelige kald og mondænt arbejde. Det betød at arbejde fik en religiøs betydning og vigtighed i sig selv. Det at besvare og opfylde sit kald blev en religiøs og moralsk forpligtende aktivitet for det kristne menneske og dermed centralt for dennes religiøsitet. Det fysiske arbejde i *vita activa* blev i den forstand sidestillet med det åndelige liv i *vita contemplativa*.

AT LEVE I KALD OG STAND

Hos Luther blev det mondæne, daglige liv i verden altså sat i centrum for den kristne religiøsitet. Som Luther f.eks. skriver i *Store Katekismus* (1529): ”Er det ikke en prægtig hæder at vide det og at sige: Når du gør dit daglige husarbejde, er det bedre end alle munkes hellighed og strænge [sic!] liv?” (Luther, 1528-30/1963, s. 136). I denne ’bekræftelse af det verdslige liv’ kunne den kristne altså dyrke sin tro gennem sine daglige gøremål. Reformationens og særligt Luthers teologi kan opfattes som et forsøg på at forstå Gud som inkarneret i det ordinære, som skjult, men præsent ”i, med og under” vores fællesmenneskelige erfaringer og virkelighed (jf. Thiemann,

2014, s. 3). Reformationen markerede på denne måde en ny måde at praktisere sin tro på og ”træffe det guddommelige” i verden.

Som begreb omfatter kaldet langt mere, hvad man i dag snævert vil betragte som (løn)arbejde. Når Luther talte om, at man skulle ”leve i kald og stand” indbefattede det på sin vis alle ens forpligtelser i verden. Kaldet omfattede f.eks. også husholdet, det vil sige det ’biologiske’ og opdragelsesmæssige arbejde i forbindelse med familien. Det at være forældre, husbond eller hustru var også et kald, idet ægteskabet og familien var en social, samfunds bærende institution af samme vigtighed som f.eks. den verdslige øvrighed (Hammer, 1999, s. 24; Sommer, 2017, s. 338-341). Både kald og stand kan hos Luther forstås som grundlæggende sociale kategorier. At opfylde sit kald og sin stand havde et socialt formål i den forstand, at det var måden, hvorpå den kristne kunne tjene sin næste og bidrage til at styrke den kristne menighed (hvad man i dag ville kalde samfund). Dette sociale aspekt genfindes også i Luthers syn på den enkelte kristne, der i sig selv var defineret gennem sine sociale relationer. Som Luther konkluderede i *Om et kristenmenneskes frihed* (1520): ”Af alt dette følger sammenfattende, at et kristenmenneske ikke lever i sig selv, men i Kristus og i sin næste: i Kristus gennem troen og i næsten gennem kærligheden” (Luther, 1520/1962, s. 314).

Kaldet var på denne måde ikke et spørgsmål om tvang, men et udtryk for den kristnes frivillige tro på Gud og kærlighed til sin næste. Som den svenske teolog Gustaf Wingren bemærker, så blev den kristne en slags Guds ’medhjælper’ og delagtiggjort i Guds ’omsorg’ for menneskeheden (Wingren, 1948, s. 135). Man kan altså sige, at kaldet for Luther handler ligeså meget om den enkeltes forhold til verden som om arbejdet i sig selv. Man bliver ikke frelst gennem udførelsen af arbejdet, men gennem den tro man bringer med sig *forud* for arbejdet: ”gode og fromme gerninger gør aldrig nogen sinde en mand god og from, men en god, from mand gør gode, fromme gerninger” (Luther, 1520/1962, s. 307). Fysisk arbejde havde dog også den væsentlige funktion at tæmme og tugte den kropslige natur (mennesket havde ifølge Luther en dobbelt natur, henholdsvis en åndelig og en legemlig), således den enkelte blev disciplineret og lydige mod sin indre tro (f.eks. Luther, 1520/1962, s. 305; 1524/1962a, s. 326).

Luther byggede som nævnt videre på middelalderens forestilling om stænder-samfundet. Dette betød en klar forestilling om arbejdsdeling i samfundslivet og en afvisning af social mobilitet mellem stænderne. I opfyldelsen af ens kald havde det

principielt ikke nogen betydning, om man var gadefejter eller kejser. Man var kaldet til noget forskelligt, men alle var lige i nadveren og trosfællesskabet (Wingren, 1948, s. 185-188). At arbejde handlede ikke om at producere mest muligt, men derimod omsætte sine evner på den bedst mulige måde i forhold til samfundets og næstens behov (Schilling, 2014, s. 489; Strohl, 2014, s. 367). Luther benyttede sig ofte af kropsmetaforer til at beskrive dette; f.eks. fra Paulus, hvor det hed at: ”For ligesom vi har ét legeme, men mange lemmer, alle med forskellige opgaver, således er vi alle ét legeme i Kristus og hver især hinandens lemmer” (Rom. 12,4-5). Overført til samfundet blev man altså i sit kald og sin stand et lem i den store samfundskrop. Sammenfattende kan man sige, at Luthers forestilling om arbejde orienterede sig imod dets samfundsobyggelige og -bevarende fremfor dets økonomiske eller profitkabende virkninger. Arbejde som kald handlede om at opfylde en trosmæssig forpligtelse overfor Gud og næsten i verden.

AFSLUTNING: KALDET I SENERE PERSPEKTIV

De historiske virkninger af Luthers tænkning har gennem tiden været genstand for utallige forskningsdiskussioner. Siden især Webers arbejder har en af de dominerende tolkningstraditioner været, at Luthers tænkning og den luthersk inspirerede tradition har været grundlæggende politisk og socialt passiv (Raunio, 2009, s. 211). Den tyske historiker Heinz Schilling har fornyeligt i sin monumentale biografi om Luther argumenteret for, at Luthers betragtninger over arbejde som kald ikke var et udtryk for et socialpolitisk program, men snarere en teoretisk øvelse; et forsøg på at formulere et grundlag for en sammenligning mellem samtidens samfund og det bibelske ideal. Luthers teologi, fortsætter Schilling, blev kun ad indirekte veje en del af den økonomiske historie (Schilling, 2014, s. 490-493). Dette er en forestilling der også genfindes hos Weber, der tilskrev Jean Calvin (1509-1564) og den reformerte tradition æren for at skærpe Luthers teologiske program og gennemføre det i praksis. I det 16. århundrede fik ’den protestantiske etik’, dvs. den puritanske askese og forestilling om individets ansvar det gennembrud, der senere skulle føre til moderne forestillinger om selvdisciplin og rationalitet. Webers samtidsdiagnose af 1900’ernes Tyskland var, at denne etik på trods af tiltagende sekularisering effektivt havde sejret i moderniteten. Som Gorm Harste bemærker: ”Kristendommen har så at sige ikke længere brug for, at vi tror på den; dens centrale koder og

betydningsdannelser sætter sig igennem alligevel i form af en gennemrationaliseret arbejdsetik, som vi hverken kan vælge til eller vælge fra” (Harste, 2003, s. 57).

Jeg indledte artiklen med at sige, at danskere er blandt de befolkninger i Europa, der tillægger arbejde allerhøjest værdi i deres tilværelse. Som antydning har man de senere år været vidne til fornyede opbrud i de traditionelle fortolkninger af Reformationen blandt andet i forsøget på at nuancere forståelsen af Luther og lutherdommens historiske rolle samt ikke mindst særegenhed i forhold til andre konfessioner. Man har altså i stigende grad forsøgt at påpege vigtigheden af forskellige konfessioner for samfundsudvikling i forskellige regioner (se f.eks. Kaufmann, 2016, s. 128-129). De nordiske lande er fra et teologisk perspektiv unikke samfund i den forstand, at man her siden Reformationen har haft nærmest monokonfessionelle Lutheranske samfund med stærke statskirker. Flere historikere har påpeget, at måske netop denne monopollignende status har ført til decideret *religionsblindhed* overfor religions (stadige) idé- og realhistoriske manifesteringer (f.eks. Hammer, 1999; Hanson, 2006). Her henvises der ikke kun til institutionel kirkehistorie, men også til den *konfessionskulturelle* indflydelse på sociale forestillinger, normer og mentaliteter.

I et *longue durée* perspektiv er det klart, at der er sket enorme omformninger af forståelsen af arbejde siden Luther med f.eks. oplysningen, industrialiseringen og velfærdsstatens opkomst. Imidlertid kunne den høje agtelse af arbejde i nord-europæiske samfund være et blivende eksempel på en konfessionskulturel arv, man er blevet blind overfor. Til forskel for den ’protestantiske etiks’ asketiske selvdisciplinering var det Lutherske kald orienteret mod konstitueringen af menneskelig socialitet; for opbygningen af både nære sociale relationer og det kristne samfund som helhed. Med sin kaldslære ophøjede Luther arbejde og daglige gøremål i bred forstand som centralt både for den kristnes udøvelse af sin tro og for sine generelle forpligtelser overfor verden. Idet Luthers Reformation udbredtes fra de tyske fyrstestater til de skandinaviske lande, Skotland og England, havde det således ikke kun konsekvenser for den statslige og kirkelige institutionelle opbygning og accepterede dogmatik, men også for sociale forestillinger om samfund og individ. Reformationen blev adfærdsendrende på kort sigt med ændring af den kirkelige lære og praksis og på lang sigt, f.eks. idet Lutherske tanker blev normgivende for lovgivning, social- og skolevæsen. Med bl.a. forestillingen om kaldet blev tyngdepunktet i den kristnes liv flyttet, og det daglige arbejde blev anset for at være af

afgørende betydning for den enkeltes tilværelse, spiritualitet og for samfundet som sådan. Man skulle lidt slagordsagtigt lære ikke blot arbejde for at leve, men også leve for at arbejde.

NOTER

- 1 Der er citeret fra en nyere dansk bibeloversættelse (Det danske bibelselskab, 1992), hvor, som det fremgår, oversættelsen til kald er overleveret. Se litteraturliste for henvisning til Luthers egen udgave (Luther 1522/1933).

LITTERATUR

- Bayer, O. (2008). *Martin Luther's Theology: A Contemporary Interpretation*. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Bræmer, M. (2013). Arbejdet er danskernes religion. *Ugebrevet A4*. Hentet fra http://www.ugebreveta4.dk/arbejdet-er-danskernes-religion_13967.aspx
- Cavanaugh, W. T. (2001). Eucharistic Sacrifice and the Social Imagination. *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 31(3), 585-605.
- Dieter, T. (2014). Luther as Late Medieval Theologian: His Positive and Negative Use of Nominalism and Realism. i R. Kolb, I. Dingel, & L. U. Batka (Red.), *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*. Oxford: Oxford University Press.
- Frey, C. (2008). $\chi\lambda\eta\sigma\iota\varsigma$ /Beruf: Luther, Weber, Agamben. *New German Critique*(105, Political Theology), 35-56.
- Conze, W. (1972/2004a). Arbeit. i R. Koselleck & C. Meier (Red.), *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* (Vol. 1, s. 154-215). Stuttgart: Klett-Cotta.
- Conze, W. (1972/2004b). Beruf. i R. Koselleck & C. Meier (Red.), *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland* (Vol. 1, s. 490-507). Stuttgart: Klett-Cotta.
- Gorski, P. S. (2003). *The Disciplinary Revolution: Calvinism and the Rise of the State in Early Modern Europe*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hammer, I. (1999). *Emancipation och religion: Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om*

- kvinnans kallelse ca 1860-1900*. Stockholm: Calsson Bokförlag.
- Hanson, B. (2006). Begreppet religionsblindhet. i S. A. Flodell (Red.), *Religionsblindhet* (s. 135-157). [s.l.]: Stiftelsen Sverige och kristen tro.
- Harste, G. (2003). Arbejdssamfundet: Weber og Durkheim om arbejdetik og samarbejdetik. *Økonomi & politik*, 76(1), 53-66.
- Henaff, M. (2003). Religious Ethics, Gift Exchange and Capitalism. *European Journal of Sociology*, 44(3), 293-324.
- Kaufmann, T. (2016). What is Lutheran Confessional Culture? i P. Ingesman (Red.), *Religion as an Agent of Change: Crusades, Reformation, Pietism* (s. 127-148). Leiden: Brill.
- Kyndal, E. (1984). *Nadverlære og Nadverfællesskab: Den Lutherske Nadverlære Kritisk Belyst ud fra Ny Testamente og den Økumeniske Samtale i Nutiden København*: G.E.C. Gad.
- Luther, M. (1520/1962). Om et kristenmenneskes frihed. i N. Nøjgaard (Red.), *Luthers Skrifter i Udvalg* (Vol. 1, s. 282-316). København: G. E. C. Gads Forlag.
- Luther, M. (1522/1931). Deutsche Bibel: Episteln und Offenbarung 1522/46. i O. Albrecht (Red.), *D. Martin Luthers Werke: Kritische Gesamtausgabe: Die Deutsche Bibel* (Vol. 7). Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger.
- Luther, M. (1524/1962a). Exposition of Psalm 127, for the Christians at Riga in Livonia. i W. I. Brandt (Red.), *Luther's Works* (Vol. 45, s. 311-337). Philadelphia: Fortress Press.
- Luther, M. (1524/1962b). Trade and Usury. i W. I. Brandt (Red.), *Luther's Works* (Vol. 45, s. 231-310). Philadelphia: Fortress Press.
- Luther, M. (1528-30/1963). Store karekismus. i T. Christensen, N. Nøjgaard, E. T. Pedersen, & R. Penter (Red.), *Luthers Skrifter i Udvalg* (Vol. 2, s. 105-243). København: G.E.C. Gads Forlag.
- Oberman, H. A. (2003). *The Two Reformations: The Journey from the Last Days to the New World*. New Haven: Yale University Press.
- Peukert, H. (2010). Martin Luther: a Modern Economist. i J. Backhaus (Red.), *The Reformation as a Pre-Condition for Modern Capitalism* (s. 13-64). Berlin: Lit Verlag.
- Rasmussen, T. J. (2017). Undersøgelse afslører: Vi er vores arbejde, når vi bliver spurgt ”hvem er du?”. *DenOffentlige.dk*. Hentet fra <http://www.denoffentlige.dk/undersoegelse-afsloerer-vi-er-vores-arbejde-naar-vi-bliver-spurgt-hvem-er-du>
- Raunio, A. (2009). Luther's Social Theology in the Contemporary World: Searching for the Neighbor's Good. i C. Helmer (Red.), *The Global Luther: A Theologian for Modern Times* (s. 210-227). Minneapolis: Fortress Press.
- Reith, R. (2014). Luther's Treatment of Economic Life. i R. Kolb, I. Dingel, & L. U. Batka (Red.), *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*. Oxford: Oxford University Press.

- Schilling, H. (2014). *Martin Luther: Rebel i en Opbrudstid* (P. Dürrfeld, Overs.). København: Kristeligt Dagblads Forlag.
- Skinner, Q. (1978). *The Foundations of Modern Political Thought (Vol. 2: The Age of Reformation)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sommer, M. S. (2017). Reformationen af dagligdagen. i N. H. Gregersen & C. Bach-Nielsen (Red.), *Reformationen i dansk kirke og kultur* (Vol. 1, s. 331-366). Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Stenbæk, J. (1990). To eller tre regimenter i den lutherske kaldsetik? Udvikling og aktualitet i luthersk sociaetik. *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*(17), 61-85.
- Strohl, J. E. (2014). The Framework for Christian Living: Luther on the Christian's Callings. i R. Kolb, I. Dingel, & L. U. Batka (Red.), *The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology*. Oxford: Oxford University Press.
- Taylor, C. (2007). *A Secular Age*. Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Thiemann, R. F. (2014). *The Humble Sublime: Secularity and the Politics of Belief*. London: I.B. Tauris.
- Vind, A. (1996). "Men de har intet forstået om Kristus...": om Luthers opgør med den skolastiske teologi. *Dansk Teologisk Tidsskrift*, 59, 27-49.
- Weber, M. (2014). *Den Protestantiske Etik og Kapitalismens Ånd*. København: Nansensgade Antikvariat.
- Wingren, G. (1948). *Luthers Lära om Kallelsen*. Lund: G. W. K. Gleerups Förlag.
- Wood, D. (2002). *Medieval Economic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wood, E. M. (2012). *Liberty & Property: A Social History of Western Political Thought from Renaissance to Enlightenment*. London: Verso.